

دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

مجازاته‌ای جایگزین، بایدها و نبایدها (جلد اول)

تألیف:

دکتر محمد علی طالبی

عضو هیات علمی دانشگاه تربیت معلم سیر‌وار

ویراستار: پروین کریمی

۱۳۸۴

طالبی، محمد علی، ۱۳۳۲ -

مجازاتهای جایگزین، باید ها و نبایدها / تالیف محمد علی طالبی؛
ویراستار پروین کریمی. -- تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی،
۱۳۸۴ -

ج: جدول.

ISBN: 964-8863-03-2 (دوره)

ISBN: 964-6518-76-1 (ج. ۱): ۴۰۰۰ ریال

فهرستنویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه.

۱. زندان -- مجازاتهای جایگزین. ۲. مجازات. ۳. قانون کیفری.

۴. جرم شناسی. الف. دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. ب. عنوان.

۳۶۴/۶۸

HV ۹۲۷۶/۵/۳

۱۹۷۰۱ - ۸۴ م

کتابخانه ملی ایران

مجازاتهای جایگزین، باید ها و نبایدها (جلد اول)

تالیف: دکتر محمد علی طالبی (عضو هیات علمی دانشگاه تربیت معلم سبزوار)

ویراستار: پروین کریمی

ناظر چاپ: امیر محمد کبودهن

صفحه آرایی و حروفچینی: خدمات کامپیوتری تایپ «پویا»

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۴۰۰۰ ریال

نوبت چاپ: اول

چاپ: عترت چاپ

سال انتشار: ۱۳۸۴

ناشر: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

نشانی: اوین - بلوار دانشجو - خ کوردکیار - دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

شابک: ۹۶۴ - ۶۵۱۸ - ۷۶ - ۱

همه ی حقوق برای ناشر محفوظ است

اصلاح و بهبود کمی و کیفی فرآیند نشر و چاپ کتاب در دانشگاهها، مانند هرفعالیت بنیادی دیگر در کشورما، همواره با دشواریهای جدی همراه است و نیازمند هماهنگی و سازگاری لازم میان ساختارهای فرهنگی، علمی، اجرایی، اقتصادی و اجتماعی موجود می باشد به رغم تمام دشواریها و باتوجه به اهداف و رسالت دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، سببی بر ارتقای سطح دانش، نگرش و رفتار افراد جامعه و تلاش در جهت ارائه راهکارهای علمی مبتنی بر دستاوردهای پژوهشی بومی کارآمد و به روز در عیطه های توانبخشی، سلامت و رفاه اجتماعی، سلامت روان و... جهت حل معضلات اجتماعی مبتلا به جامعه، کاهش مشکلات و آسیب های اجتماعی و تغییر رفتارها و الگوهای فرهنگی، مرکز انتشارات معاونت پژوهشی این دانشگاه مصمم است تا با نشر آثار پژوهشگران ایرانی و بویندگان راه علم و دانایی، در هرچه هموارتر ساختن مسیر و رفیع موانع موجود برای دستیابی به این اهداف گام بردارد. امیداست با عنایت ایزدمنان و هم اندیشی اهل قلم در این راه پرفراز و نشیب موفق شویم.

موضوع جرم از نظر قانونی در کشور ما پذیرفته شده و اصول قانون اساسی ۱۶۶/۳۷ و ۱۶۹ موید این مطلب می باشد، بنابراین اصل جرم و مجازات در قانون اساسی و قوانین عادی مورد توجه قانون گذار بوده ضمن این که باید در نظر داشت، دادگاه یعنی مقام و جایگاه قاضی نیز در ماده ۵۷ قانون اساسی کشورمان مد نظر قرار گرفته است.

بنابراین مجازات و محکمه جایگاه قانونی خود را نه تنها در کشورما بلکه در سایر کشورها دارد. اما موضوع مهم که قابل بررسی است جایگاه قانونی مجازاتهای جایگزین می باشد.

در این کتاب سعی شده برگسترش مجازاتهای جایگزین و تعمیق آنها در جامعه تاکید شود که این کار با استفاده از منابع انسانی، فرهنگی، اقتصادی و پیشینه تاریخی کشور ایران و سایر کشورها انجام گرفته است.

سعی کرده ایم با این کار نگرش و منظر جدیدی درباره این موضوع محقق گردد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	مقدمه
۱-۷	فصل اول: تعریف واژه‌ها از نظر لغوی: ۵.
	تعاریف، مفاهیم، نگاهی به برخی از جرم شناسان، جرم در زبان عربی، جزا در زبان عربی، زندان در زبان عربی (حبس، سجن، اعتقال)، عفو، تمیز، حد
۸-۲۸	تعاریف و مفاهیم
	جرم در قانون مجازات اسلامی، مجازات در قانون مجازات اسلامی (حد، قصاص، دیه، تمیز، مجازات بازدارنده)، جرم در قانون آیین دادرسی، تعاریف جامعه شناختی از جرم، تعریف جرم در حقوق جزای اسلامی، جرم شناسی، مجرم، جرم انگاری، جرم زدایی، نرخ جرم، موج جرم، شیوه‌های حفظ نظم (غیر رسمی، انتفالی، یا توسل به مجازات، از طریق پیشگیری، واکنشی، به روش اختناق و سرکوبی)، انحراف اولیه، مطالعات مبتنی بر پژوهکاران واقعی، خرده فرهنگ، ولگردی، تحقیقات از پره دیدگان، پژوهکار یقه سفید، زندان، زندانی، مراقب، سنت، تقریر، اجماع، کار عام المنفعه، شخصیت مجرم، جرایم قابل گذشت، حالت خطرناک، متضرر از جرم، عفو، عفو کننده، عفو شده، موضوع عفو، صاحب حق، موضوع حق، حق عینی، حق شخص، طرف حق، حق الناس، حق الله، تمیز، مجازات نامعین، تنازل، صلح، صفح، حقوق جزای عمومی و اختصاصی، حقوق عمومی، حقوق خصوصی، حقوق جزا، سیاست جنایی، مجازات جایگزین، اقدام تأمینی، جرم زدایی
۲۹-۳۶	نگاهی به برخی جرم شناسان:
	توماس هابز، اتریکوفری، بنتام، ویکتور هوگو، گاروفالو، لمبروزو، بکاریا، ادلف کتله، زیگموند فروید، دورکیم، ادوین ساترلند
۳۷-۴۸	فصل دوم: پیشینه جرم و مجازات:
	گذری بر پیشینه ی جرم و مجازات، دوره ی باستان، ایران باستان، روم باستان، قرون وسطی، قرن هجدهم، قبل از ظهور اسلام (شبه جزیره ی عربستان)، پس از ظهور اسلام، ایران پس از اسلام (قبل از مشروطیت، پس از مشروطیت)
۴۹-۵۱	زندان پس از ظهور اسلام:
	صدر اسلام، امویان، عباسیان

فصل سوم: پستوانه‌ی شرعی زندان، حقوق جزایی اسلام، منابع قانونی حقوق جزا: ۵۲-۷۶

قرآن، سنت، اجماع، عقل، قیاس

۷۰ حقوق جزای اسلام و تعقیب مجرم:

۷۰ حقوق جزای اسلام و اثبات دعوی:

۷۲ شروع به جرم و حقوق جزای اسلام

۷۳ منابع قانونی حقوق جزا

۷۶ روش قضایی

فصل چهارم: جرم و جرم شناسی، نظریه‌ها، مکتبها و رویکردها:

۷۷-۱۰۱ جرم و جرم شناسی، نظریه‌ها، مکتبها

نظریه‌ی تبیین‌های ماورای طبیعی از جرم، نظریه‌ی تبیین‌های طبیعی از جرم، نظریه‌ی

نمود جسمانی، نظریه‌ی تیپ بدنی، نظریه‌ی هوش، نظریه‌ی زیست شناسانه و رفتار

مجرمانه، نظریه‌ی شخصیت مجرم، نظریه‌ی جرم و شرایط اقتصادی، نظریه‌ی زیست بوم

(زیست بوم انسانی)، نظریه‌ی یادگیری، نظریه‌ی کنترل، نظریه‌ی جرم شناسانه، نظریه‌ی

جرم شناسی رشد نگر، نظریه‌ی کلاسیک، نظریه‌ی مکتب تحقیقی (زیست شناختی و روان

شناختی)، نظریه‌ی فشار، نظریه‌ی برجسب زنی، نظریه‌ی مارکسیستی، نظریه‌ی فمینیستی،

نظریه‌ی آزادخواه (جناح راست)، نظریه‌ی محافظه کاران، نظریه‌ی رئالیسم چپ گرا،

نظریه‌ی جمهوری خواه، نظریه‌ی جرم شناسی انتقادی، رویکرد سیاسی محافظه کارانه.

۱۰۲-۱۰۳ رویکرد سیاسی لیبرالی، رویکرد سیاسی رادیکالی

۱۰۵-۱۲۷ فصل پنجم: تبدیل مجازاتها، تفسیر قضایی و پیشنهادی مجازاتهای جایگزین:

مفهوم تبدیل مجازاتها، اندیشه تبدیل مجازاتها

۱۰۶-۱۰۷ تبیین حقوقی مجازاتهای جایگزین:

تبدیل مجازاتها (تبدیل اجباری، تبدیل قضایی، تبدیل خاص، تبدیل عام)

۱۰۹ تفسیر قضایی:

تفسیر قانونی، تفسیر قضایی، تفسیر شخصی، تفسیر مضیق یا ادبی، تفسیر موسع، تفسیر

از راه قیاس

۱۱۳ پیشنهادی مجازاتهای جایگزین:

۱۲۳ سایر جوامع، در ایران (قبل از انقلاب، بعد از انقلاب اسلامی)

۱۲۶ حساسیت و ظرافت مجازاتهای جایگزین:

فصل ششم: مجازاتهای جایگزین. باید و نبایدها:

ضرورت، هدر روی نیروی انسانی، عدالت و عفو عمومی، هزینه های بی برگشت، هزینه های ساخت و نگهداری زندان، هزینه های تردد خانواده های زندانیان و مشکلات آنان، ظرفیت اسمی زندانها، افزایش جمعیت زندان و پاسخگو نبودن امکانات، بازداشت موقت، زندانهای مکرر، زندان و جوانان و نوجوانان و مجرمان غیر جدی، زندان و زنان، زندان و مواد مخدر، رفتار ارادی، جرم و زندان، گستره و دامنه ی جرایم، ضرورت اجتماعی کاهش زندانیان، کاهش مشکلات پس از خروج از زندان در جامعه، مواد مخدر، اعتیاد و مجازات جایگزین، جرایم کم اهمیت و خفیف، احتراز از زندانهای کوتاه مدت، داوری عادلانه،

۱۴۶	استثناء بودن مجازات در اسلام
۱۴۷	عدم تسری کیفری به دیگر افراد
۱۴۹	از دست رفتن خاصیت اوعایی زندان
۱۵۰	مجازاتهای جایگزین، برداشت ها و نگرشها؛
۱۵۶	نظری بر مجازاتها و گذری بر انواع مجازاتهای جایگزین
۱۵۹	فرایند کیفری
۱۶۲	محدودیت های مجازاتهای جایگزین
۱۶۴	ممنوعیت های مجازاتهای جایگزین
۱۶۵	اهداف مجازات جایگزین
۱۶۵	اهداف مجازاتهای جایگزین زندان
۱۶۷	مراحل تبدیل مجازاتها
۱۶۸	معایب و محاسن تبدیل مجازاتها
۱۷۰	جایگاه مجازاتهای جایگزین در قوانین جاری کشور
۱۹۰	گذری بر مهمترین جرایم و عوامل افزایش محکومان و محبوسان
۱۹۰	اعتیاد و مواد مخدر
۱۹۶	جرایم علیه اموال و مالکیت
۲۰۱	بازداشت موقت (انتقادات و منتقدین)
۲۱۰	فهرست منابع

موضوع جرم از منظر قانون و قانونی بودن آن بر اساس اصولی از قانون اساسی و قوانین عادی در کشورمان پذیرفته شده است. اصول ۲۷، ۱۶۶ و ۱۶۹ قانون اساسی^۱ مؤید این مطلب هستند. در قوانین عادی نیز به ماده ی ۲ قانون مجازات اسلامی می‌توان استناد کرد که به موجب این ماده «هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات پذیرفته شده باشد، جرم محسوب می‌شود».

از سوی دیگر مجازات نیز در قانون اساسی و در قوانین عادی جمهوری اسلامی ایران آمده و اصول ۲۲، ۲۵، ۳۲، ۳۳، ۳۶ و ۱۶۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ناظر بر این موضوع می‌باشد. قوانین عادی نیز به موضوع مجازات پرداخته است. از آن جمله می‌توان به ماده ی ۱۱ قانون مجازات اسلامی و ماده ی ۵۲ همین قانون (مصوب ۱۳۶۲) اشاره کرد.

بنابراین اصل جرم و مجازات در قانون اساسی و قوانین عادی مورد توجه قانون‌گذار بوده و این همان اصل قانونی بودن جرم و مجازات است. که در قوانین اساسی و عادی کشورهای دیگر نیز وارد شده است اما این اصل ضمن اینکه باید توسط قانون‌گذار تعریف و تصویب شود، منوط به اصل دیگری می‌باشد. که عبارت است از اصل قانونی بودن دادگاه، یعنی دادگاه و مقام قضایی می‌تواند در ارتباط با انطباق جرم و مجازات متهم نظر داده و تصمیم بگیرد. و این ناشی از اصل تفکیک قوا می‌باشد که ماده ی ۵۷ قانون اساسی کشورمان ناظر به اصل تفکیک قوا می‌باشد.

لذا مستند به اصل ۱۶۲ قانون اساسی و ماده واحده ی قانون شرایط انتخاب قضات دادگستری مصوب سال ۱۳۶۱، به طور قانونی حق تصمیم‌گیری در مورد

۱- اصل ۲۷ قانون اساسی «اصل برائت است و هیچ کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد»

اصل ۱۶۶ قانون اساسی «احکام دادگاهها باید مستقل و مستند به مواد قانون و اصولی باشد که بر اساس آنها حکم صادر شده است»

اصل ۱۶۹ قانون اساسی «هیچ فعلی یا ترک فعلی به استناد قانونی که بعد از آن وضع شده است جرم محسوب نمی‌شود»

متهمان و تعیین میزان مجازات، انطباق جرم و مجازات فقط به عهده ی قاضی است.

با توجه به مفاد مطالب فوق که نشانگر قانونی بودن مجازات و محکمه می باشد، قوانین کشورمان بر آن صحه گذاشته و تأکید می کند، جایگاه قانونی مجازاتهای جایگزین کدام است؟ و چگونه و مستند به کدام قانون و یا نظریه و یا ... مورد امعان نظر قرار گرفته است و قاضی چگونه می تواند مجازاتی را در نظر بگیرد و یا جایگزین نماید که در قانون نیامده است و بدان تصریح نشده و میان اصل قانونی بودن مجازات و جایگزین های مورد نظر چه رابطه ای برقرار است؟ چگونه می توان این دو موضوع را به هم پیوند داد. لذا این نوشتار ضمن پرداختن به قضیه ی مجازاتهای جایگزین، به ابعاد متعدد آن از جمله موارد فوق نیز خواهد پرداخت. این موضوع از اوایل قرن نوزدهم در اروپا به طور جدی، به ویژه در انگلیس و فرانسه و سپس در آمریکای شمالی مورد مذاقه قرار گرفت، از مهمترین عواملی که موجب پیدایش چنین اندیشه ای شد، ناکارآمدی زندانها، هزینه های هنگفت نگهداری مجرمان و نتایج کم بازده مجازاتهای اعمال شده در مورد تبهکاران بود. نارسایی های بالقوه و بالفعل زندان و مجازاتهای سنگین از یک سو و نیت کاهش مجرمان و زندانیان از سوی دیگر، سیاست گذاران حوزه ی حقوق، جامعه شناسی، مسائل اجتماعی و سیاستمداران را بر آن داشت تا برای تبدیل وضع موجود به وضع مطلوب بپندید.

مهمترین و کیفی ترین تفکر آنان، گسترش مجازاتهای جایگزین و تعمیق آنها بود، تا به کمیت و کیفیت آن بیفزایند. مدیریت منابع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی عامل دیگری جهت سوق دادن اندیشه های متفکران به سوی مجازاتهای جایگزین بود تا بدین وسیله شایستگی های بالقوه ی انسانها کشف شود و از شایستگی های بالفعل آنان به نحو مطلوب بهره گیرند.

پیشینه ی چنین کاری در کشورمان به حدود ۸۰ سال پیش می رسد، یعنی در دوره ای که اولین قانون مجازات عمومی در سال ۱۳۰۴ تصویب شد. اما از نظر حقوق دانان، متفکران، سیاستمداران، در طول دوره های مختلف اهمیت جدی نیافت. در هر دوره ای بنا به دلایل متعدد به ویژه در دورانی که تعداد مجرمان افزایش پیدا کرده و امکانات پاسخگویی این افزایش نبوده است، مسئولان مربوطه سیاست

تسکینی را پیشه کرده و به منظور دفع مشکل (تا حدی) به سراغ موضوع مجازاتهای جایگزین رفته‌اند.

لذا به طور جدی به عنوان یک سیاست قضایی مورد توجه قضات و حقوقدانان قرار نگرفته و آن زمانی که مشکل و یا مشکلات تا حدی فروکش نموده، این موضوع نیز به فراموشی سپرده شده است. از سالهای ۱۳۷۰ و با تغییر شکل هندسی جمعیت کشورمان و پس از پایان جنگ تحمیلی و بروز نسبی مشکلات اقتصادی، فرهنگی و افزایش نسبی بار آسیب‌های اجتماعی در دهه‌ی هفتاد انگیزه‌ی بررسی این موضوع و پیگیری سیاست‌های مربوط نیز قوت گرفت.

دکتر محمد علی طالبی

تهران - ۱۳۸۴